

utegnil študij raznih filozofskih doktrin več škoditi kot koristiti, če bi zgodovinarja ne vodilo načelo, da jih podaja in kritično motri v luči — resnice.

Razumljivo je, da nobeno delo te vrste ne more nikdar biti popolno, brez pomanjkljivosti in brez netočnosti. Tako n. pr. Šanc ni povsod točen v citiranju. (Prim. zgoraj navedeni citat Kl. Aleks. s citatom, kot ga — brez dvoma točneje — navaja Ušeničnik v Knjigi načel II, 161.) — Kar pogrešam, je uporabljanje ustaljene filozofske terminologije za posamezne antične filozofske nazore in smeri. Tako večina zgodovinarjev označuje jonske filozofe s terminom hylozoisti, Aristotelov nazor o dveh počelih teles, stvari in deja, hylomorfizem, kar vse Šanc opušča. — V Avguštinovi biografiji bi bilo podati vsaj kratko razlago »božjega glasu« »Tolle, lege«, kot nam jo n. pr. na tako izviren način podaja Sovre v opombah k Izpovedim (str. 256 ss.). — Na splošno slovensko strokovno literaturo Šanc le malo upošteva, ko mu vendar ni nedostopna. Tako pogrešam med literaturo če že ne Vebrovega Sv. Avguština, ki je v resnici važnejši za Vebrov lasten kakor Avguštinov filozofski razvoj, vsaj Kraljičevo razpravo Nauk sv. Avguština o laži (1937), ki pomeni važen doprinos k literaturi o Avguštinovi etiki in bistveno dopolnjuje celo večja dela o tem predmetu (Mausbacha i. dr.).

Kljub vsem malenkostnim pomanjkljivostim pa bo Šančeva zgodovina filozofije med najboljšimi deli te vrste in bo izvrstno služila ne le Hrvatom, ki jim je v prvi vrsti namenjena, temveč enako tudi nam, ki do danes še nimamo nobene svoje zgodovine filozofije. Zelo bi si bilo želeli, da bi nam katero naših založništev oskrbelo slovensko izdajo tega Šančevega dela.

J. Rakovec.

Fran Galović. Ob izidu njegovega zbranega dela.¹

Fran Galović je bil eden najbolj delovnih in mnogo obljublajočih hrvaških književnikov neposredno pred prvo svetovno vojno. Rodil se je Galović od kmečkih staršev v Peterancu blizu Koprivnice, v Zagrebu dovršil gimnazijo in vseučilišče (hrv. jezik in klasično filologijo) in postal profesor. L. 1914. je bil poklican v vojsko in že 26. okt. istega leta okrog enajstih dopoldne padel pri Radenkovičih v Mačvi, 17 km od Mitrovice; krogla iz strojnice ga je zadela naravnost v srce. Tedaj se je izpolnila temna slutnja, katero je že 27. maja 1903 izpovedal v svoji prvi pesmi »Prolog«:

»Aj, jesen je razorila moj život...«

Literatura je bila Galovičeva največja strast, večno lepa, sveta in draga poezija mu je bila hladilo in tolažba, katera mu je s svojimi ljubkimi žarkmi zlatila čelo v grenkih urah življenja. Že kot osemnajstletni dijak je l. 1905. v sicer nekoliko nerodnih verzih izrazil, kaj mu je pomenilo ustvarjanje, umetnost:

Ti utjehom si meni uv'jek bila,
kad znala me je snači kakva tuga;
a u veselju, radosti i sreći —
ti bila si mi opet vjerna druga.

Aj, moja divna krilatice, pjesmo,
bez tebe ne bih bio u životu,
poznavat sreću ne bih mogô nikad
ne gledajuć ti čarobnu ljepotu.

(Svojoj pjesmi.)

In nekaj dni pred smrtjo je pisal z bojišča prijatelju dr. Milanu Ogrizoviću, kjer med drugim pravi: »Želio bih ne poginuti samo radi toga, da sve ovo iznesem, jer je svaki dojam dragocjen... Želio bih ostati na životu jedino radi nekih divnih literarnih doživljaja.« (Pjesme I, 79, 78.)

¹ Galovičovo zbrano delo je uredil dr. Julije Benešić, izšlo pa je v desetih zvezkih, ki obsegajo okrog 2200 strani. Pesmi so izšle v dveh zvezkih l. 1940., izdala jih je založba »Binoza«, ki je že tedaj objavila načrt za izdajo vseh Galovičevih spisov. To pa je šele l. 1942. storil Hrvatski izdavaški bibliografski zavod (dr. Mate Ujević), ki je v 8 nadaljnjih zvezkih izdal Galovičovo prozo: zv. 1.—2. povesti in črtice, 3.—4.—5.—6.—7. zvezek drame, 8. zvezek članki in kritike. Škoda, da ni HIBZ ponovno izdal Galovičevih pesmi, ker so v »Binozini« izdaji že razprodane in se danes dokaj težko dobijo. Sicer pa tudi urednik prištevava »Binozini« dve knjigi Pesmi k isti izdaji, ker jih je uvrstil v kronološki pregled Gal. književnega dela (zv. 8, str. 325—346).

Galović je bil lirski narava in tako je kot pesnik zapustil mnogo zrelejših in trajnejših sadov, medtem ko mu je prezgodnja smrt — umrl je star 27 let — preprečila, da bi tudi v drami in noveli dozorel in razvil vse svoje bogate darove. Da vidimo, kolika je bila Galovičeva plodovitost, moramo poudariti, da je v dobrih enajstih letih svojega literarnega ustvarjanja (1903—1914) napisal: blizu 300 pesmi, 28 povesti, črtic in novel, 28 dram, dramatskih poskusov in zasnutkov ter 67 člankov, književnih ocen in gledaliških poročil, torej gradivo, ki je napolnilo deset obsežnih zvezkov!

In vendar je bila drama njegova največja, a najmanj dosežena literarna ljubezen: od vseh 28 dramatskih pesnitev je za Galovičevega življenja izšla v tisku ena sama (»Tamara«, najprej v »Hrvatski Smotri« in nato v knjigi), tri pa so mu uprizorili na odru zagrebškega gledališča (»Tamara«, »Grieh«, »Mors regni«). Vse drugo je ostalo v rokopisu in deloma po avtorjevi smrti prišlo na oder, v celoti pa je šele sedaj zbrano in urejeno ter dostopno čitatelju. Nekoliko bolje se je godilo Galovičevim pesmim, člankom in povestim, ki so bile tiskane v raznih listih, vendar je avtor v knjigi izdal samo povest »Začarano ogledalo« (med knjigami »Društva hrvatskih književnikov«, 1913. 1.), zbirko 12 sonetov pod naslovom »Četiri grada« (ponatis iz »Hrvatske Prosvjete«, 1913) in pa avtobiografsko črtico »Ispovijed« (ponatis iz »Književnih Novosti«, 1914).

In ta Galović, ki je nekoč zapisal (»Hrvatska Smotra« 1909, str. 77), da so najlepše one pesmi, ki nikdar niso napisane in ki najdejo svoj grob tam, kjer so nastale,² je sedaj doživel tako popolno in skrbno urejeno izdajo svojih del, kakor morda ne kmalu kateri drugi hrvatski književnik. Benešić je natisnil vse različne odlomke, verzije, zasnutke in načrte, omenil vsako beležko in pripombo, katerih je Galović premnogo zapustil ter imajo bolj dokumentaren kot umetniški pomen. Tako nam ta vzorna izdaja, ki je v čast pisatelju, uredniku in založniku, ne nudi samo Galovičeve literarne žetve, marveč je prav tako porabna tudi za študij njegovega umetniškega doživljanja in izražanja, njegove rasti in njegovega dozorevanja. In Galović je tako naglo dozoreval, da po mnenju urednika Benešića v hrv. književnosti ni primera, da bi bil kdo v enajstih letih ustvarjanja pokazal tolikšen napredek kot Galović (Pjesme I, 9). Ogrizović je porabil narodno primerico in Galoviča primerja ptici, kateri čez noč požene perje (»Galović je preko noči opernatio«, Djela 3, 174).

O svojih pesmih je Galović sam izrekel naslednjo sodbo: »Isprva jednostavne slike, tehnički dosta nedotjerane; kasnije traženje što večega savršenstva u formi i kondenziranju slika« (Pjesme I, 7). Predvsem se človek začudi ob množini Galovičevih pesmi! Če pomislimo, da je vsako leto zložil okrog 30 pesmi, to je vsak mesec približno 3, je to izredno mnogo. Ker pa je pri vsaki pesmi Galović zapisal tudi dan njenega nastanka, lahko ugotovimo, da je bil v nekaterih mesecih izredno plodovit in delaven. V njegovi domišljiji so vstajale neprenehoma nove slike, doživljaji so se vrstili s takšno viharo naglico, da jih je komaj komaj zapisoval, ni pa utegnil, da bi jih poglobil, obdelal in jim dal jasno in nazorno podobo. To je glavna pomanjkljivost njegove lirike; Galović se je tega tudi sam zavedal in v pesmi »Cappella del Santo« tožil:

Dugo se kroz tamu svih čeznuća kradem i tražim nešto davno:
nagu liepost lika, što izmiče i tone! (Pjesme II, 112.)

Že v prvih Galovičevih pesmih najdemo pesimističen motiv o sivi jeseni in mistični noči, o pekoči bolečini in strašni smrti — motiv, ki ga je spremljal do smrti in našel izraza tudi v njegovi zadnji pesmi. V začetku je bila Galovičeva lirika pod vplivom Vojislava Ilića, A. Tresića, Kranjčevića, Wildea, Vidrića in Matoša, okrog l. 1908. pa se osamosvoji in tedaj od slabotnega jecljanja in mladeniškega pesimizma, od papirnatega in naivnega romantičnega verbalizma preide k močnemu in samosvojemu izrazu. Največ skrbi je posvečal harmoniji in melodiji besede, katero je ohranil celo v svojih sonetih, ki zavzemajo skoraj polovico njegove lirike. Posebej je vredno omeniti nedovršen ciklus v domačem podravskem kajkavskem narečju (»Z mojih bregov«), kjer je vmes nekaj takih,

² Podobne misli je že l. 1899. izrekel Ivan Cankar (Zbr. sp. II, 350).

ki bodo poleg drugih njegovih pesmi našle mesto v vsaki antologiji moderne hrvaške lirike (n. pr. »Crn — bel«...).

Galovićeve povesti, novele in črtice obsegajo v zbranem delu prav tako kakor pesmi dva zvezka. Tudi tukaj spremljamo avtorjev razvoj od petošolskih sanjavih črtic o prebujajoči se ljubezni, ki pa se ob nepremagljivih ovirah skoraj vselej tragično konča. Toda nedoločno ljubezensko hrepenenje kmalu preide v strasten naturalizem, prepleten s simbolizmom in mysticizmom, kar je zopet značilna poteza Galovićeve narave in umetnosti. Njegova proza je pod vplivom Poeja in Maeterlincka polna grozljivega baladnega razpoloženja, sive megle, temnih zelenih vodá, črne tesnobe ter živčne napetosti in razdraženosti, mračnih strasti, polnočnih ur in strahov, halucinacij in usodne tragike. V črticah srečavamo bolne, nevrstenične, alkoholike in božjastne, utopljenice, mrlične in grobove; prepletajo se sanje in krvava resničnost ter dostikrat ne vemo, kaj so sanje in kaj resničnost. Galović sam opravičuje to svoje zavito in skrivnostno izražanje z besedami: »Iza sklopljenih vjeđa vidi se više, negoli na javi i u suncu« (Pjesme I, 65). Najznačilnejše in najboljše stvari so »Začarano ogledalo«, kjer v slogu Maeterlincka govori o mističnih vezeh ljubezni, ki trajajo preko groba; dalje avtobiografska »Ispovijest« in pa naturalistična kmečka novela »Svekar« (Tast). Tukaj se je Galović izkazal močan slikar narave in svojevrstni oblikovalec človeških usod; jasno je nakazal smer, v katero bi se bila razvijala njegova umetnost.

Galovićeve drame obsegajo pet zvezkov njegovega zbranega dela. Rekel sem že, da je bila dramska umetnost Galoviću najbolj pri srcu; vanjo je položil največ truda. Pisatelj, ki si je vsako literarno stvarco skrbno zapisal in jo z neizmerno ljubeznijo shranil, nam je med drugim zapustil tudi seznam, kako je kot dijak obiskoval zagrebško gledališče. Ker je ta seznam najboljše spričevalo njegove ljubezni do gledališča in sploh značilen za Galovićevo kulturni razvoj, ga v kratkem podajam: prvošolec je Galović obiskal 12 predstav, drugošolec 14, tretješolec 16, četrtšolec 17, petošolec 18, šestošolec 27 in sedmošolec 30 predstav! Če upoštevamo počitnice, ko dijakov ni v Zagrebu, sledi, da je Galović kot višješolec med šolskim letom skoraj vsak teden šel v gledališče, ki je imelo najmočnejši vpliv na njegovo duhovno rast in umetniško oblikovanje.

O svojih dramah je Galović takole sodil: »Večinom apartne slike s puno ‚štimunga‘ u stilu Maeterlinckovu (‘Tamara‘, ‚Mors regni‘). Kasnije dobivaju ove slike i dramatskih tonova. Ona mistična nota sačuvana je i u dramskoj viziji ‚Pred smrt‘« (Pjesme I, 7—8).

Galovićeve drame se dajo primerjati Cankarjevim: kakor so Cankarjeve drame pesem hrepenenja in romantičnega idealizma, žgoče ironije na filistrstvo in satire na šentflorjansko svetohlinstvo, tako so Galovićeve drame le njegova lirika v dramski obliki, pesmi o temnih strasteh in skrivnostnem snovanju v človeku in v naravi. In kakor se že v povestih vedno bolj kaže Galovićevo nazor, da je ljubezen z vso svojo skrivnostno lepoto in blaženostjo, pa tudi z vso temno strastnostjo in bolečino najmočnejši nagon življenja in glavno gibalno Galovićeve umetnosti, isto misel nam prikazujejo tudi njegove drame, dramske skice in odlomki. In naj jemlje Galović snov za svoje drame iz zgodovine ali iz sodobnega življenja, naj v njih nastopajo kmetje ali delavci, bogataši, izobraženci in kraljične, vedno so njegove drame deloma simbolizem, deloma pa dekadentno hrepenenje po ženi in njenem objemu, »besvjesno snatrenje o dalekim, sunčevim krajevima, gdje sijeva zlato najljepših zanosa« (Nokturno). »I tako letjeti dalje, dalje, Krisantemo, u beskrajnost, nalik galebovima posred pustog okeana, pa zaboraviti na život, na svijet, na sve...« (Valse). Iz vseh teh dramskih poskusov se vidi avtorjevo mrzlično iskanje čim adekvatnejšega izraza in samostojne poti, ki je pa nikjer ni docela našel. Največja vrednost teh fragmentov in skic je pač v tem, da so kot hipni utrinki najbolj spontani in pristni izlivi avtorjevih doživetij in zato tudi nosijo v sebi najbolj resnične prvine Galovićeve umetnosti. Upam si naravnost postaviti trditev, da je v dramah najbolje ohranjen Galovićevo človeški in umetniški lik, dà, celo bolje kot v pesmih in povestih. Seveda bi njegove drame potrebovale še mnogo časa, klesanja in oblikovanja, da

bi se zasvetile v pravi luči in zažarele v vsej neminljivi moči. Galović jih ni dovršil, ker ga je smrt prehitela v trenutku, ko se je ravno približal svojemu cilju. Zadnje njegove dramske stvaritve dokazujejo velik napredek v vsakem oziru. Od vseh 28 dovršenih in nedovršenih dram naj omenim kot odrsko najbolj uspelo zgodovinsko trilogijo »Mors regni«, ki je produkt Galovićeve starčevičanske državnopolitične misli, izveden čisto v Galovićevem lirskem slogu, in pa petdejanko »Mati«. »Mati« spada brez dvoma med najbolj dodelane stvari, kar jih je zapustil Galović. Problematika drame o moralnih in socialnih vzrokih propadanja hrvaške vasi je zasnovana tako prepričevalno, da bi se iz nje dalo napraviti naravnost klasično delo, če bi bil avtor temeljiteje obdelal psihološki razvoj Jele in Ivana ter njune medsebojne — močne in lepe — ljubezni. Tako pa se je mogočna zamisel pretresljive osebne tragike mlade žene (Jele), ki trpi v strupenem ozračju in kvarnih vplivih matere in tašče, spremenila v nekakšno ljudsko igro, kjer zavzemajo preveč prostora in časa prizori, ob katerih se glavni problem razblini in zvodeni. To je največja pomanjkljivost te drame, ki pa sicer nudi nazorno podobo življenja v hrvaškem Posavju in Podravju.

Zadnje knjigo Galovićevega zbranega dela tvorijo njegovi članki, gledališka poročila in literarne ocene. Tudi tukaj vidimo razvoj književnika, ki spremlja umetniško življenje, si zapisuje svoje misli in vtise in ob tem sam raste ter se izpopolnjuje. »Mi se ne bavimo kritikom od zanata«, je Galović sam priznal (8. zv., 179), kljub temu je kot gledališki poročevalec in ocenjevalec knjig pokazal mnogo okusa, visoko razvit čut za lepoto in dosti obsežno znanje zlasti moderne književnosti.

Nas bo najbolj zanimalo, koliko je Galović poznal slovensko književnost in kako je poročal o njej. Dasi je bil vnet starčevičanec, moramo priznati, da se je močno zanimal za slovensko lepo knjigo. V svojih gledaliških poročilih govori o slovenskih igralcih v zagrebškem gledališču (Borštnik in Nučić) in v raznih člankih omenja Ivana Cankarja, Ketteja, Prešerna, Z. Kvedrovo, Aškerca in Murna-Aleksandrova. Za pesem »U mjesečini« je vzel motto iz Kettejeve VI. pesmi »Na molu San Carlo«, za dramo »Grieh« pa Cankarjeve besede: »Kolikor manj človek vidi, tem bolj je srečen.« O nekaterih naših književnikih je priobčil cele članke v hrvaških listih. Tako je napisal daljše toplo poročilo o Murnovih pesmih, katere je izdal Ivan Prijatelj, in začel pisati članek o Ketteju, katerega imenuje »naš Dragotin«; tega članka pa ni dovršil. Kot visokošolec je v slavističnem seminarju predaval o Prešernu in ob 60 letnici njegove smrti priobčil listek o njem (»Hrvatska Smotra« 1909, 77—79). V tem listku je zanimivo Galovićevo priznanje, da smo bili tedaj (l. 1909.) »u liričnom pogledu« Slovenci visoko nad Hrvati! Prav tako pa je za Galovića, ki je bil nasprotnik hrvaške »Moderne«, nadvse značilno, da je zaradi pesniške iskrenosti bolj cenil Prešernovo »Žensko zvestobo« kot pa njegov »Sonetni venec«. »Ženska zvestoba«, katero podrobno razčlenja, je po njegovih mislih »najsugestivnija i najdoživljenija od sviju Prešernovih ‚balada‘. To je zapravo najgenijalnija tragedija ljubavi u okviru jednostavne pjesme, koja gotovo graniči s prostodušnošću narodne poezije. Koliko simbolike i koliko istinitoga, pravoga života. Ovom je baladom pjesnik najkarakterističnije obilježio svu tragiku svoje ljubavi. Ova je balada bolja od ‚Sonetnega vijenca‘, koji je ipak kraj sviju svojih ljepota odviše — ‚gemacht‘, jer već ono, što se svaki sonet počinje s jednim slovom imena ne-ljubljene Prešernove ljube, podaje čitavoj kompoziciji izražaj neke neiskrenosti.« In končno je Galović iz Aškerčeve zbirke »Mučeniki« (1906) prevel pesem »Auto da fé« ter jo natisnil v »Mladi Hrvatski« (1908, 15—16 str.).

S tem naj končam ta kratek informativni esej o Galovićevem življenju in delu, ki je tako svojevrstno, bogato in zanimivo, da bi se dalo o njem še mnogo povedati. Toda naj govori umetnik sam iz svojih del. Urednik Benešić je z ureditvijo Galovićevih spisov opravil velikansko in zaslužno delo, ker je v I. zv. Pesmi napisal celih 106 strani uvoda, razen tega pa je vsak zvezek opremil z izčrpnimi opombami, ki pojasnjujejo misel, nastanek in usodo posameznih del. S tem je ustvaril trden temelj, na katerem bodo esteti in literarni zgodovinarji lahko pravilno ocenili Frana Galovića.

Joža Gregorič.